Бондаренко Т.В.
аспірант Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Сфера освіти є традиційно популярною в Україні, причому з розвитком економіки та збільшенням доходів у населення, попит на освіту значно зростає. Протягом останніх років намітилась тенденція до збільшення популярності вищих навчальних закладів як державної, так і приватної форм власності. За статистикою рівень освіти населення в Україні є одним із найвищих серед країн Центральної та Східної Європи. Нині в системі вищої освіти країни навчаються 2 млн. 704 тисячі студентів [3]. Студентство має неоднорідну структуру та включає в себе різні соціальні прошарки, класи та соціально-демографічні групи.

Проблема соціалізації особистості, специфіка професійного становлення, питання, що стосуються підготовки педагогічних кадрів є однією з найбільш вагомих в педагогіці, психології та соціології.

Вперше термін «соціалізація» був введений в систему понять американським соціологом Франкліном Генрі Гіддінгсоном наприкінці XIX століття і визначався як «процес розвитку соціальної природи людини» [2].

За радянських часів «соціалізація», як загальновживаний термін довгий час не використовувався, оскільки комуністична молодь спрямовувалась на максимальне досягнення «соціалістичності». Своїм виховним впливом «комуністичне виховання» торкалося практично всіх сфер життєдіяльності людини, його соціального середовища. Поняття «соціалізація» застосовувалося при визначенні процесу впровадження соціалізму в ту чи іншу галузь народного господарства: наприклад, «соціалізація машинобудування», «соціалізація народного господарства», тощо.

Як загальноприйняте наукове поняття в радянській психологічній парадигмі термін «соціалізація» почав вживатися вже наприкінці 50-х рр. XX ст.

У вітчизняній педагогічній думці питання, які стосуються соціалізації особистості, найбільш ґрунтовно розглянув В. Сухомлинський. Радянський вчений писав: «Суспільна сутність людини виявляється у її відношеннях, зв'язках, взаємовідносинах з іншими людьми. Пізнаючи світ і себе як частину світу, вступаючи в різноманітні відносини з людьми, відносини, що задовольняють її матеріальні і духовні потреби, дитина включається в суспільство, стає його членом. Цей процес приєднання особистості до суспільства і, отже, процес формування особистості, вчені називають соціалізацією» [2, с.56].

Проте нині соціалізація набуває все більшого значення, особливо з початком формування соціальної педагогіки як самостійної науки, де процес соціалізації є предметом дослідження. На даний час існує багато визначень процесу соціалізації.

Традиційно вважається (починаючи з культурно-історичної теорії Л. С.Виготського), що соціалізація – це переосмислення, трактування суспільного досвіду та культури, в результаті чого формується особистісна спрямованість, соціальні установки, ціннісні орієнтації тощо.

Соціалізація (від лат. - суспільний) – це процес розвитку основних параметрів людської особистості (свідомості, почуттів, здібностей тощо) на основі навчання та виховання, засвоєння соціальних ролей, за результатами якого людина перетворюється в члена відповідного їй суспільства. Процес соціалізації відбувається за результатами засвоєння індивідами культури суспільства [8].

У теоретичному підході до процесу соціалізації, запропонованому І.С.Коном, соціалізацію розуміють, як сукупність всіх соціальних і психологічних процесів, за допомогою яких індивід засвоює систему знань,

норм і цінностей, що дозволяють йому функціонувати як повноправному членові суспільства [6].

О.В. Петровський вважав, що процес соціалізації відбувається поетапно. На етапі дитинства – це адаптація індивіда, що знаходить своє вираження в оволодінні нормами соціального життя; на етапі отроцтва – індивідуалізація, реалізація потреби «бути особистістю»; на етапі юнацтва - інтеграція, здобуття рис і якостей, які необхідні для особистого розвитку і розвитку у складі групи.

Ще в роботах представників класичної західної соціології (М. Вебера, Е. Дюркгейма, Г. Тарда, З. Фрейда та ін.) були закладені теоретичні основи дослідження соціалізації. Особливе методологічне значення мають праці М. Вебера про інтерпретацію професійних якостей як цілісність соціального та індивідуального.

Найбільш ґрунтовно соціалізацію особистості досліджували П. Бергер, П. Бурдье, Ч.Х. Кулі, Т. Лукман, Р. Мертон, Дж.Г. Мід, Т. Парсонс, Н. Смелзер, П. Сорокіна, Е. Фром, А. Шюц, Е. Еріксон. В працях цих вчених висвітлена суть поняття соціалізації, рушійні сили розвитку особистості, виділені етапи і механізми соціалізації.

У вітчизняній науці різні аспекти теорії соціалізації представлені роботами багатьох вчених – Г.М. Андреєвою, Б.Г. Ананьевим, А.А. Бодалєвою, Л.С Виготським, І.С. Коном, А.Н. Леонтьєвим, А.В. Петровським, С.Л. Рубінштейном, Д.Б. Ельконіною і ін., які в своїх працях розглядали проблеми психологічних ефектів соціалізації, закономірності засвоєння індивідами соціального досвіду, обумовлених віковими етапами життєдіяльності, сутність і механізми соціалізації.

У антрополого-соціологічному напрямку теорія соціалізації була розвинута А. О. Бороноєвим і Н. Р. Скворцовим, які розглядали етнічну соціалізацію особистості як основну проблему теорії соціалізації. Соціально-педагогічну складову соціалізації розкрив в своїх роботах А. У. Мудрик. Проблеми девіантної поведінки, в контексті соціалізації суспільства

розглянуті такими вченими як Я. І. Гилинський, В. Н. Кудрявцев, Р. М. Миньковський та ін.

В останнє десятиріччя проблемі соціалізації особистості присвячені праці таких учених, як В. Н. Боряз, В. Би. Голофаст, Би. А. Грушин, Ю. А. Зубок, С. Н. Іконникова, А. А. Козлівцапів, І. С. Конкін, В. Т. Лісовський, А. А. Матуленіс, В. А. Мансуров, В. Р. Немировський, М. Н. Руткевич, М. Х. Тітма, В. І. Чупров, В. Н. Шубкін, С. Н. Щеглова і ін.

Великого значення мають праці науковців, які приділяють увагу розмаїттю уявлень молоді про своє майбутнє. Окремі праці містять трактування таких узагальнюючих визначень, як «життєві плани», «життєві траєкторії», «життєві домагання» і ін.; істотно-суттєві для аналізу особливостей соціалізації різних груп молоді мають праці Н. У. Васильева, В. Т. Лісовського, Ю. Д. Красовського, Е. Н. Головаха, В. С. Магун, Ю. Новак, В. Б. Ольшанського і ін.

Особливості студентського життя і зайнятості студентів після занять представлені в дослідженнях В. І. Герчикова, В. І. Добриніної, А. Е. Іванова, Д. Л. Константиновського, Т. Н. Кухтевич, В. Р. Харчі, Р. А. Чередніченко і ін.

Формування особистості студента визначається багатьма факторами, найважливішими серед яких є процес навчання та виховання і здійснюється, що здійснюється з урахуванням вікових, пізнавальних, трудових та навчальних можливостей.

Саме у вищих навчальних закладах утверджується система ціннісних орієнтацій особистості, темперамент, характер, емоції і почуття, потреби і інтереси, ідеали та переконання, звички, здібності, нахили. Студент відзначається особливою сприйнятливістю, здатністю переробляти і засвоювати величезний потік інформації.

У цей період розвиваються критичність мислення, прагнення дати власну оцінку різним явищам, пошук аргументації, оригінального мислення. Помітно зміцнюються такі якості як цілеспрямованість, рішучість,

наполегливість, самостійність, ініціатива, уміння володіти собою; спостерігається посилення соціально-моральних мотивів поведінки, підвищується інтерес до таких проблем як смисл і сенс життя, обов'язок і відповідальність, любов і вірність, тощо.

Розглядаючи соціалізацію студентської молоді, необхідно враховувати, що студентський колектив, з яким постійно стикається молода людина, проходить етап становлення, розвитку, розквіту певних можливостей і, нарешті, поступового розпаду.

Перша фаза – це процес створення первинного, нового колективу, пристосування, адаптація студентів, які за певних обставин перемістилася з одного суспільного середовища в інше. На цій стадії кожен індивід поводиться обережно, ніяково, прослідковується прагнення знайти собі роль, яка б забезпечила збереження індивідуальності, і одночасно підходила б для щойно створеної групи. Студенти прагнуть діяти, не дратуючи інших, і такої ж поведінки чекають від інших членів групи. Найважливішим фактором, що об'єднує членів колективу, на даному етапі, є досягнення поставленої спільної мети.

Друга фаза характеризується встановленням стійких і переважно двосторонніх зв'язків, які, як правило, насичені й гнучкі, їм властиві товариськість і дружба в різних підсистемах. До цієї стадії, як правило, переходять тоді, коли студентський колектив працює над більш складними завданнями, виконання яких передбачає внесок усіх членів групи. Все це нерідко зумовлює багаторівневі структури колективів (так звана стадія «інтеграції»).

Третя фаза характеризується тим, що активізується професійно-рольова ідентифікація студента, навчальна і науково-дослідна діяльність. Колектив, який знаходиться на цьому рівні розвитку, відрізняється сформованою організаційною структурою, досить високим рівнем співробітництва, міжособистісні відносини в ній мають діловий характер. Кожен член групи знає свою роль і прагне здійснити її. Активні і пасивні студенти колективу

чітко розмежовуються. Атмосфера діяльності у більшості випадків досить розкута, оскільки всі знають один одного.

Остання фаза – це етап трансформації групи. Час існування студентського колективу обмежується часом навчання у вузі.

Систематизовану структуру фаз студентського колективу висвітлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Стадії розвитку студентського колективу

Назва етапу	Індивідуальні очікування	Колективні очікування
Становлення	Чи можу я відповідати цим умовам?	Чи ми хочемо об'єднатись?
Розвиток	Якою є моя роль?	Як краще розподілити повноваження?
Розквіт	Чи виправдовую я очікування своїх одногрупників?	Чи все зроблено для того, щоб виконати поставлені завдання?
Розпад	Що далі?	Чи можемо ми бути корисними в майбутньому?

Будь-який студентський колектив характеризується несхожістю та має свої відмінності. Окремо взятий індивід несе у собі відбиток певних уявлень про суспільні принципи і основи буття, філософію життя та норми поведінки, які прослідковуються і надалі протягом усього його життя. На соціалізацію особистості впливають різні фактори: регіон, де жив чи живе студент, засоби масової комунікації, субкультура і т. ін. Так, студенти з сільської місцевості характеризується більшим консерватизмом, поміркованістю, «відкритістю» спілкування. Їм притаманні такі риси як господарність, миролюбність, сміливість, волелюбність, демократичність, духовність, обдарованість, сентиментальність, лукавство, оптимізм, життєрадісність, почуття гумору. Студенти з сільської місцевості все роблять ґрунтовно, але повільно. Їм нікуди поспішати, бо вони знають, що завтра буде те ж, що було сьогодні, вчора, позавчора і т. д. Сільський менталітет продовжує залишатись

ефективним фактором впливу, домінуючим, оскільки в ньому і нині досить сильним є соціальний контроль за поведінкою людини.

Іншими є умови соціалізації студентів, що народилися і виросли у місті. Міське населення складається із численних соціальних верств і професійних груп, які мають найрізноманітніші ціннісні орієнтації і стилі життя. Спілкування, насичення враженнями, різною інформацією (транспорт, торгівля, реклама, потік людей та ін.) призводять до того, що дитина, вихована в такому середовищі, більш швидше реагує на події, реальніше орієнтується у дійсності, активніше відповідає на різні подразники. Разом з тим, міським студентам більш притаманні такі риси, як індивідуалізм, в деякій мірі егоїзм, імпульсивність, і, як наслідок цього, прослідковується більш виражена ініціативність, свободолюбство, гуманізм, демократичність.

Розподіл студентів на сільських та міських є досить умовним, і при різних обставинах лінія цього поділу може змінюватися. Пристосування, адаптація, вироблення своїх норм та правил поведінки студента пов'язується також з його ставленням до життєвих цінностей та норм моралі.

Вагомим фактором розвитку і досягнення соціалізації студентів в колективі є формування суспільної думки. Під суспільною думкою слід розуміти ті домінуючі погляди, оцінки, які надаються в студентському середовищі певним явищам і фактам колективного життя.

Участь студентів у різноманітних формах самоврядування (колективній праці і творчості, прийнятті рішень, управлінні та співуправлінні) є необхідною умовою і єдиним можливим середовищем для формування суспільної думки. Залучення студентів до самоврядування неодмінно має ефект, який Макаренко визначав як «ефект паралельної дії», коли виховна дія, спрямована на весь колектив, чинить вплив окремо на кожного з членів колективу; і навпаки - виховний вплив на окрему особистість у колективі розповсюджується на весь колектив.

Становлення особистості студента як майбутнього фахівця супроводжується «професіоналізацією» психологічних процесів і станів,

розвитком професійної спрямованості й самостійності, загальним соціальним і духовним «дозріванням» студента.

Вже класичною стала класифікація студентів, запропонована Н.Бруксом. Дослідник вважає, що студентів можна поділити на такі категорії:

1) ті, хто здатний і бажає виконувати все, що від них вимагається;

2) здібні студенти, які володіють добрими знаннями, але не мають бажання вчитися;

3) ті, кому бракує знань, але вони виявляють належну старанність;

4) ті студенти, які не мають ні здібностей, ні бажання вчитися і не приховують цього [6].

Знання механізмів цих відносин є необхідним елементом соціального керування, побудованого на науковій основі. Як специфічний вид людської діяльності, керівництво відрізняється наступними особливостями: 1) прямій (хоча може бути й непрямий) контакт між членами суспільства і її індивідами, міжособистісна взаємодія й взаємовплив; 2) загальна мета й діяльність, переживання загальних почуттів; 3) спільність дій і інтересів, мотивів і установок, цінностей і норм, вдач та поразок, звичаїв і звичок; 4) внутрішня розчленованість функцій і групових ролей; 5) певна локалізація в просторі й відносна стабільність у часі; 6) групова ідентичність.

Основними рисами, які дозволяють розглядати студентство як особливої частини української молоді виступають наступні: інтелектуальний потенціал нації, від якого залежать перспективи розвитку України; формування поглядів, позицій та навичок участі в політичному житті і становлення якісно нового покоління, що має усвідомити цінності демократичної політичної культури; можливість спрямування молодіжного потенціалу у демократичне, гуманістичне річище.

Відповідно до цих рис повинні здійснюватися конкретно-практичні дії в сфері вищої освіти, а саме:

- першочерговим для професорсько-викладацьких працівників є виховання висококультурної особистості, яка володіє соціальними якостями; особистості, яка здатна до самоосвіти, самовиховання і саморозвитку; формування не тільки чисто професійних знань, умінь і навичок, але і високого рівня соціальної зрілості, розуміння мотивів та вчинків; самопізнання і самореалізація повинні виступати як як важливий фактор індивідуального розвитку громадянина;

- прагнення бачити в студентові не тільки майбутнього фахівця, а перш за все особистість, з її індивідуальністю, соціально обумовленими людськими якостями з усім багатством і різноманітністю зв'язків, взаємовідносин з навколишнім світом; будувати стосунки на основі педагогіки співпраці і соціального партнерства в системі взаємин «викладач-студент»;

- ретельний аналіз специфіки складу студентів, тієї сфери діяльності, до якої вони готуються як майбутні фахівці, а також соціально-психологічних особливостей в розвитку особистісного, інтелектуального, професійного чинників формування молодої людини, стимулюючи потенціал її розумових здібностей, мотивацій і цінностей в емоційній, духовній і вольовій сферах;

- поєднання навчальної діяльності з пізнавальною, при якій проблемно-ситуаційний підхід до навчальної діяльності поєднується з трудовою та з розвитком потреб у творчості;

- формування цілісної особистості і фахівця, що виражається в залученні, включенні студента в усі напрями діяльності, які складають основу загальної і професійної культури людини;

- розширення арсеналу і потенціалу засобів навчання і виховання, орієнтованих на становлення творчо і етично повноцінної особистості громадянина. Істотний розвиток повинні отримати нові технології освіти: перехід від монологічної (переважно лекційного типу) освіти до диалогичної (проблемно-практичної); широке використання дискусійних форм занять, ділових імітаційних і розвиваючих ігор і ситуацій;

- зміщення акценту в навчальному процесі на користь самостійної індивідуальної пошукової роботи, поєднання аудиторних і позааудиторних (наприклад, дистантанційних) форм занять, оскільки головне завдання вузу - навчити студентів вчитися, правильно мислити і адекватно діяти. Нові технології повинні спиратися на нову навчальну базу: підручники і навчальні посібники, методичні розробки, набір технічних засобів повинні бути орієнтовані на активні і дієві форми навчання;

- максимальне використання можливостей Інтернет у навчальному процесі, залучення до роботи на наукових форумах, Інтернет-конференціях, семінарах, організація навчально-пізнавальної, пошукової роботи через глобальну та локальну мережу тощо.

Всі ці дії, направлені на соціалізацію освіти, здатні якісно і соціально змінити стан суспільства, сприятимуть розвивитку уяви, творчої фантазії, розширять межі у використанні інтелектуальних і моральних засобів і в освіті і у вихованні майбутнього фахівця.

Таким чином, соціалізація особистості студента передбачає забезпечення організаційних умов для створення сприятливого соціально-психологічного клімату в педагогічному навчальному закладі, за якого студенти і викладачі залучаються в єдиний процес спільної навчально-педагогічної діяльності на основі принципів демократизації міжособистісних взаємин, творчої активності і професійно-особистісного самоствердження.

1. Ананьев Б.Г. К психофизиологии студенческого возраста //Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы. - Л., 1974. – 328 с.

2. Davids, Leo. "Franklin H. Giddings: Forgotten Pioneer." Journal of the History of the Behavioral Sciences 4 (1968): 62-73.

3. Дзеркало тижня №11(640), 24-30 березня 2007 р.

4. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис: Пер. с англ.. /Общ. ред. и предисл. А.В.Толстых. – М.: Прогресс, 1996. – 344 с.

5. Коляденко С.М., Юрчук О.О. Деякі питання соціалізації особистості у творчий спадщині В.О. Сухомлинського // Теоретичні та методичні засади соціально-педагогічної підготовки вчителя. - Київ-Житомир.: Державний педагогічний інститут. 2001.- С.46.

6. Кон И. С. Психология ранней юности : кн. для учителя. М. : Просвещение, 1989. С. 19.

7. Леонтьев А.Н. Психологические вопросы формирования личности студента // Психология в вузе. - 2003. - № 1-2. - С. 232-241.

8. Социологический справочник. - К., 1990. - С.96.